

Wytyczne do zarządzania historycznym centrum Krakowa, miejscem światowego dziedzictwa UNESCO na lata 2023-2035

STRESZCZENIE

Wytyczne zostały przyjęte uchwałą Rady Miasta Krakowa
nr CXXV/3446/23 z dnia 20 grudnia 2023 roku

Historyczne centrum Krakowa, położonego nad Wisłą na południu Polski, tworzą trzy zespoły miejskie: średnio-wieczne miasto lokacyjne Kraków, kompleks wzgórze wawelskiego oraz Kazimierz (w tym dzielnica Stradom). To jeden z najwybitniejszych przykładów urbanistyki europejskiej, charakteryzujący się harmonijnym rozwojem i nawarstwieniami elementów reprezentujących wszystkie style architektoniczne, od wczesnej fazy romańskiej po modernizm. (...) Kraków, jedno z największych centrów administracyjno-handlowych Europy Środkowej, był ośrodkiem sztuki i rzemiosła, miejscem, gdzie spotykała się kultura i sztuka Zachodu i Wschodu. Rangę miasta jako ośrodka kulturalnego o europejskim znaczeniu podnosi istnienie jednego z najstarszych uniwersytetów o międzynarodowej renomie – Uniwersytet Jagielloński. Te trzy obszary wspólnie stworzyły spójny kompleks miejski, w którym do dziś zachowane i pielęgnowane jest materialne i niematerialne dziedzictwo.

(z: Orzeczenia wyjątkowej uniwersalnej wartości historycznego centrum Krakowa przyjętego decyzją nr 40COM 8E międzyrządowego Komitetu Światowego Dziedzictwa w 2016 r. www.whc.unesco.org/en/list/29)

W 2023 roku, w 45. rocznicę wpisania zespołu lokacyjnego średniowiecznego Krakowa, kompleksu wzgórz wawelskiego oraz Kazimierza ze Stradomem na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, Miasto Kraków podjęło prace nad szczegółowymi wytycznymi do opracowania wcześniej *Planu zarządzania miejscem światowego dziedzictwa UNESCO dla historycznego centrum Krakowa*. Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego wymaga, by każde miejsce z Listy posiadało sprawny system zarządzania, który pozwoli zarówno zachować jego wyjątkową uniwersalną wartość, jak również umożliwi długofalowy, zrównoważony rozwój. W związku z tym podjęto zobowiązanie do zapewnienia ochrony, konserwacji, rewitalizacji i promocji centrum miasta jako miejsca o szczególnym znaczeniu.

Wytyczne do zarządzania historycznym centrum Krakowa, miejscem światowego dziedzictwa UNESCO na lata 2023-2035 zostały wypracowane w procesie partycypacyjnym i bazują na wiedzy oraz doświadczeniu pracowników Urzędu Miasta Krakowa, miejskich jednostek organizacyjnych, instytucji kultury oraz grona ekspertów i interesariuszy zewnętrznych. Dążą do ukierunkowania i koordynacji działań oraz przygotowania odpowiednich warunków do efektywnej współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem o najwyższym światowym statusie. Kluczowa jest nie tylko ochrona materialnej tkanki miasta oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego Krakowa, ale również uwzględnienie potrzeb mieszkańców i zaangażowanie lokalnej społeczności w proces opieki.

Kraków, wykorzystując dziedzictwo o znaczeniu światowym, chce stworzyć warunki rozwoju dla różnych grup społecznych, budować możliwości kształtowania silnej lokalnej tożsamości oraz aktywnie włączać się w międzynarodowy dialog.

Miejsce światowego dziedzictwa (MŚD) jest wspólnym dobrem, ale również odpowiedzialnością. Oddając w Państwa ręce niniejsze skrócone opracowanie Wytycznych, mamy nadzieję, że informacje zawarte w tej broszurze zachęcą Państwa – mieszkanki i mieszkańców Krakowa – do zapoznania się z dokumentami i działaniami dotyczącymi zarządzania MŚD, a także do przyjęcia zaproszenia do współzarządzania historycznym centrum Krakowa.

Pełny tekst Wytycznych znajduje się na stronie

www.krakowheritage.com/dziedzictwo-materialne/formy-ochrony

ŁĄCZYMY SIŁY, ABY ZACHOWAĆ I WZMOCNIĆ WSZYSTKIE CECHY KRAKOWA JAKO MIEJSCA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Powyższe zdanie jest myślą przewodnią *Wytycznych do zarządzania historycznym centrum Krakowa, miejscem światowego dziedzictwa UNESCO na lata 2023-2035* określającą generalny kierunek długofalowych, wieloaspektowych i przekrojowych działań w procesie zarządzania MŚD.

Zawierają się w nim trzy kluczowe elementy:

WSPÓŁPRACA – różnych interesariuszy: instytucjonalnych (reprezentujących samorząd miejski, administrację wojewódzką i władze krajowe), przedstawicieli trzeciego sektora, świata akademickiego, aktywistów lokalnych, a także społeczności międzynarodowej – co wprost wynika ze statusu miejsca wpisanego na Listę światowego dziedzictwa

OCHRONA – zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa Krakowa

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ – łączący i harmonizujący wymiar ekonomiczny z dbałością o kwestie społeczne i środowisko naturalne, poszanowania dziedzictwa z budowaniem przyjaznej, atrakcyjnej przestrzeni do życia.

OBSZARY STRATEGICZNE ZARZĄDZANIA MŚD

Wyznaczone zostały **cztery obszary strategiczne**, na których w sposób szczególny będą koncentrowały się działania podmiotów zaangażowanych w zarządzanie dziedzictwem Krakowa. Są one kluczowe dla powodzenia realizacji Wytycznych, ponieważ obejmują całe spektrum wyzwań związanych z MŚD i zachowaniem jego czterech głównych atrybutów określonych przez Komitet Światowego Dziedzictwa w Orzeczeniu wyjątkowej uniwersalnej wartości historycznego centrum Krakowa z 2016 roku (zachowany średniowieczny układ urbanistyczny; unikalny krajobraz miejski z zabytkami od fazy romańskiej po modernizm; środkowoeuropejskie centrum kultury, nauki, handlu i rzemiosła; tradycje).

DZIEDZICTWO MATERIALNE – obejmujące fizyczną tkankę zabytkowego miasta, która stała się podstawą wpisu na Listę.

Wyjątkowa uniwersalna wartość dziedzictwa materialnego Krakowa wynika zarówno z walorów historycznych, artystycznych i naukowych jego układu urbanistycznego i architektury, znaczenia historycznego i symbolicznego dla Polski, a także rzadko spotykanego stanu zachowania. Zabytkową tkankę historycznego centrum charakteryzują: ciągłość chronologiczna oraz wyjątkowa różnorodność stylistyczna zarówno w kontekście urbanistycznym, jak i architektonicznym (indywidualnych obiektów). Cechy te determinują potrzebę systemowej ochrony materialnego wymiaru MŚD UNESCO, tak w obszarze wpisu, jaki i w granicach strefy buforowej.

DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE –
definiowane jako praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa, które wspólnoty uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego.

Kraków – legendarny Gród Kraka, dawna stolica Polski, jedno z największych centrów administracyjno-handlowych Europy Środkowej, był przez wieki ośrodkiem sztuki i rzemiosła, miejscem, w którym spotykały się kultury Zachodu i Wschodu. O jego uniwersalnej wartości stanowi zatem bogate i różnorodne dziedzictwo niematerialne.

Kluczową rolę w kontekście dziedzictwa niematerialnego pełnią grupy i jednostki, które je tworzą. Kraków może poszczycić się liczną, aktywną i różnorodną społecznością takich depozytariuszy.

Od 2013 roku Kraków nosi tytuł Miasta Literatury w ramach Sieci Miast Kreatywnych UNESCO. Miasto stanowi wiodący w skali kraju ośrodek koncentracji środowisk twórczych w dziedzinie literatury: pisarzy, krytyków, tłumaczy oraz branży literackiej: wydawnictw, księgarni czy dyskusyjnych klubów książki.

MIESZKAŃCY KRAKOWA –
kluczowi użytkownicy miasta, jednocześnie współtworzący jego współczesną formę i wyraz.

Wśród mieszkańców Krakowa można wyróżnić kilka grup ze względu na ich relację z MŚD. Pierwsza z nich to osoby na stałe mieszkające w strefie wpisu, których bezpośrednio dotyka presja ze strony sektora turystycznego i postępująca monokulturowość tego obszaru, skutkująca gentryfikacją. Oznacza to zagrożenie głęboką nierównowagą funkcjonalną tej części miasta, co przekłada się na zachowanie walorów chronionych wpisem na Listę.

Inną istotną grupę stanowią mieszkańcy pozostałych dzielnic, którzy z historycznego centrum korzystają mniej lub bardziej regularnie, w celach edukacyjnych (np. kwartał uniwersytecki UJ), religijnych (liczne kościoły i klasztory), spędzając czas wolny czy też w celach zawodowych (liczna grupa pracowników sektora handlu, gastronomii i usług turystycznych). Dla nich również obszar MŚD ma bardzo duże znaczenie.

Nowi mieszkańcy Krakowa – migranci z różnych części świata (w tym najlicniejsza grupa z Ukrainy) – stanowią kilkanaście procent ogółu społeczności i są kolejną, ważną grupą użytkowników MŚD. Jest to grono mające wyjątkową specyfikę, z uwagi na inny kontekst kulturowy czy potencjalną barierę językową. Możliwe szerokie włączenie nowych mieszkańców miasta w świadome korzystanie i współtworzenie dziedzictwa Krakowa stanowi jedno z kluczowych wyzwań w nowej perspektywie strategicznej.

Kryzys klimatyczny to trend o istotnym, wieloaspektowym i rosnącym wpływie na praktykę zarządzania MŚD – nie tylko z uwagi na zagrożenia dla materialnej tkanki zabytkowej, ale też utrudnienia codziennego korzystania z tego obszaru przez mieszkańców (np. fale upałów, burze). Wyzwaniem staje się kwestia gospodarki wodnej, utrzymania zieleni miejskiej oraz zmiany źródeł energii na odnawialne.

IV

GOŚCIE MIASTA – turystyka kulturowa i religijna, wzrost liczby turystów, przemiany funkcjonalne w obrębie centrum i strefy buforowej, gentryfikacja.

Ostatni obszar strategiczny dotyczy wymiaru, który bezpośrednio wiąże się z wpisem na Listę oraz znaczeniem Krakowa w świadomości Polaków jako miejsca turystyki kulturowej i religijnej. Unikalne walory historycznego miasta stały się bowiem motorem napędowym rozwoju sektora turystycznego w Krakowie.

Bezprecedensowy wzrost liczby turystów w ostatnich 15 latach dał miastu znaczne korzyści gospodarcze, ale jednocześnie przyniósł negatywne efekty w postaci hipertrofii turystyki, czyli tzw. overtourismu, powodując napięcia, które przyczyniają się do niszczenia społeczno-kulturowej tkanki miasta i osłabiają lokalne wspólnoty.

Powolne wychodzenie z kryzysów spowodowanych pandemią i wojną w Ukrainie jest okazją do przededefiniowania sposobu, w jaki chcemy przyjmować gości Krakowa. Ważne jest, aby uwzględnić przy tym wymogi poszanowania środowiska naturalnego i potrzeby mieszkańców, a jednocześnie nie stracić zainteresowania potencjalnych turystów. Kraków stoi przed wyzwaniem przywrócenia równowagi pomiędzy turystyką a innymi funkcjami miasta, szczególnie w obszarze wpisu na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

LISTA CELÓW ZARZĄDZANIA MIEJSCEM ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO W KRAKOWIE

W toku procesu strategicznego przeprowadzona została szeroka analiza praktycznych aspektów zarządzania MŚD UNESCO w Krakowie. Zaangażowani interesariusze dokonali diagnozy słabych i silnych stron oraz szans i zagrożeń zewnętrznych. Na tej podstawie zebrano obszerną listę wyzwań dla unikalnego dziedzictwa miasta i sformułowano siedem celów ogólnych (kierunkowych) o charakterze horyzontalnym, przenikających w różnym zakresie wymienione wcześniej obszary strategiczne. Każdemu z celów ogólnych przypisane zostały cele cząstkowe (zawarte w pełnej wersji Wytycznych), prowadzące do realizacji zaplanowanej zmiany.

Cel A: Uwrażliwianie mieszkańców i gości miasta na kwestie dziedzictwa

Koncentruje się na potrzebie uświadomienia wartości dziedzictwa, tak by rozszerzyć krąg osób i budować grono interesariuszy, które będzie znać, cenić, rozumieć, a przez to bardziej szanować i chronić historyczne centrum miasta. Jest to zgodne z fundamentalnym postulatem interpretacji dziedzictwa rozumianej nie tylko jako działanie edukacyjne, ale również ochronne. Zrozumienie i powszechna świadomość unikalnej wartości dziedzictwa Krakowa przyczyni się do wzmocnienia jego ochrony. Działania edukacyjne oraz informacyjne będą skierowane zarówno do mieszkańców, jak i do turystów oraz bezpośrednio pracującego z nimi środowiska przewodnickiego, m.in. poprzez wykorzystanie narzędzi sieciowych.

Cel B: Zachowanie pełnego spektrum funkcji miejskich w granicach miejsca światowego dziedzictwa i strefy buforowej

Rozwój miasta o wysokim potencjale dziedzictwa wiąże się z ryzykiem monopolizacji przez funkcję turystyczną i powstaniem nierównowagi w tym zakresie. Katalog celów cząstkowych obejmuje szereg działań na rzecz mieszkańców a wśród nich zwiększenie szeroko rozumianej dostępności usług publicznych w centrum miasta oraz zachęcanie mieszkańców do zaangażowania i współudziału w decydowaniu o przyszłości dzielnic. Inny zbiór działań dotyczy tak istotnych aspektów, jak zrównoważenie ruchu w centrum i działania na rzecz niezmo-

toryzowanych uczestników, redukcja hałasu i zaśmiecania przestrzeni sztucznym światłem oraz realizacja programów chroniących przed wandalizacją przestrzeni miejskiej. Czynniki te mają znaczący wpływ na jakość życia w historycznym centrum Krakowa. W ramach redukcji negatywnych skutków hipertrofii turystyki, cel ten obejmuje także działania na rzecz unormowania najmu krótkoterminowego oraz wspierające rozproszenie ruchu turystycznego. Generalnym postulatem jest potrzeba zrównoważonego zarządzania turystyką w MŚD.

Cel C: Stworzenie bezpiecznych i komfortowych warunków dla korzystania z miejsca światowego dziedzictwa i strefy buforowej

Bezpieczeństwo – rozumiane wieloaspektowo – jest w tym kontekście wartością podstawową. Fundamentalne znaczenie dla mieszkańców, jak i gości ma bezpieczeństwo korzystania z MŚD. Jego realizacji posłuży szereg celów częściowych i działań dotyczących m.in. wieczornych patroli, utrzymania czystości w mieście oraz zwiększenia obszarów zieleni. Kraków ma bowiem ambicję zapewnienia możliwie dogodnych warunków do korzystania z unikalnych walorów swojego dziedzictwa.

Wynikiem refleksji nad zagrożeniami dla dziedzictwa Krakowa, jakie wynikają z doświadczanych niedawno szoków kryzysowych, wojny w Ukrainie oraz zmian klimatycznych generujących coraz częstsze zjawiska pogodowe o charakterze ekstremalnym jest konieczność weryfikacji procedur oraz aktywizacja i uświadamianie podmiotów zobligowanych do opracowania scenariuszy reagowania na fizyczne zagrożenie dla zasobów dziedzictwa, w tym zabezpieczenia i ewakuacji na wypadek konfliktu zbrojnego.

Cel D: Rewaloryzacja i restauracja budynków oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych w granicach miejsca światowego dziedzictwa i strefy buforowej

W ramach zarządzania strefą MŚD i strefą buforową wzięto również pod uwagę kwestię zagospodarowania miejsc problemowych (np. zdegradowanych lub zaniedbanych) oraz długofalowe działania na rzecz odrestaurowania wybranych obiektów. Cel ten bezpośrednio dotyczy materialnej tkanki historycznego centrum miasta. Nie sposób bowiem planować działania operacyjne na rzecz dziedzictwa miasta bez zaakcentowania aktywności wspierających długofalowe programy poprawy stanu zabytków i jakości przestrzeni miejskiej. Kierunek działania nawiązuje do Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa, szczególnie w części dotyczącej podobszaru Stare Miasto – Kazimierz.

Cel E: Wzmocnienie ochrony i popularyzacja dziedzictwa niematerialnego

Szczególną uwagę w niniejszym dokumencie poświęcono dziedzictwu niematerialnemu, jako czynnikowi współtworzącemu genius loci Krakowa. Jego realizacja przewidywała cele częściowe, takie jak opracowanie polityki miejskiej w zakresie rozpoznania i ochrony tej formy dziedzictwa. Praca nad dziedzictwem niematerialnym powinna się rozpocząć od jego zmapowania, a następnie wdrożenia systemowych działań na jego rzecz.

Cel F: Wzmocnienie wpływu miejsca światowego dziedzictwa na cały Kraków

Jednym ze stałych elementów zarządzania lokalnym dziedzictwem są, prowadzone okresowo identyfikacja i monitoring czynników zewnętrznych, oddziałujących na Dobro. Natomiast ważnym wkładem zespołu roboczego w podejście do MŚD było spojrzenie z odwrotnej perspektywy. Takie ujęcie sprowadzić można do pytania o oddziaływanie dziedzictwa o uniwersalnej wartości na szeroko rozumiane (także geograficznie) lokalne otoczenie. Chodzi tu o poszukiwanie sposobów zwiększenia jakości życia w mieście, dzięki wzmocnieniu pozytywnego „promieniowania” strefy MŚD na inne dzielnice.

Cel G: Zapewnienie źródeł finansowania dla rozwoju miejsca światowego dziedzictwa

Cel odzwierciedla postulat korzystania przez historyczne centrum ze środków wpływających do budżetu od branży turystycznej, i adekwatnego przeznaczenia ich np. na działania konserwatorskie, utrzymanie czystości, pielęgnację terenów zieleni czy zapewnienie bezpieczeństwa. Kierunek działania wynika też z potrzeby zapewnienia podstaw budżetowych dla nakreślonego w Wytycznych planu strategicznego. Tylko bowiem w oparciu o stabilną bazę finansową zarządzanie MŚD może być skuteczne i przynieść długofalowe efekty dla miasta.

Zebrany w 4 obszarach strategicznych i 7 celach kierunkowych zakres działań, wymaga określenia warunków, które umożliwią ich realizację. Najistotniejsze z nich to:

- wyznaczenie podmiotu odpowiedzialnego za całościową realizację Wytycznych;
- przypisanie każdego celu częściowego lub działania zawartego w Wytycznych odpowiedniej jednostce miejskiej z uwzględnieniem realnych możliwości działania;
- zabezpieczenie zasobów finansowych i ludzkich na realizację celów ogólnych oraz poszczególnych celów częściowych i działań na kolejne lata.

INFORMACJE O MIEJSCU ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA

- 1972 przyjęcie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przez Konferencję Generalną UNESCO
- 1976 ratyfikowanie Konwencji światowego dziedzictwa przez Polskę
- 1978 wpis historycznego centrum Krakowa na Listę światowego dziedzictwa UNESCO (jako jeden z dwunastu pierwszych wpisów) na podstawie kryterium IV
- 1978 powstanie Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa
- 1985 przyjęcie przez Sejm ustawy o Narodowym Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa
- 1994 uznanie Starego Miasta wraz z Wawelem, Stradomiem, Kazimierzem, Podgórzem, Nowym Światem i Piaskiem za pomnik historii
- 2010 ustanowienie strefy buforowej dla miejsca światowego dziedzictwa
- 2010 utworzenie uchwałą Rady Miasta Krakowa Parku Kulturowego Stare Miasto
- 2013 uzyskanie przez Kraków tytułu Miasta Kreatywnego UNESCO w dziedzinie literatury
- 2016 Orzeczenie wyjątkowej uniwersalnej wartości historycznego centrum Krakowa przyjęte decyzją międzyrządowego Komitetu Światowego Dziedzictwa
- 2018 wpis szopkarstwa krakowskiego na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości
- 2022 utworzenie uchwałą Rady Miasta Krakowa Parku Kulturowego Kazimierz ze Stradomiem
- 2023 wpis poloneza na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości

Wytyczne do zarządzania historycznym centrum Krakowa, miejscem światowego dziedzictwa UNESCO na lata 2023-2035 zostały opracowane przez Małopolski Instytut Kultury w Krakowie z udziałem pracowników Urzędu Miasta, jednostek miejskich oraz instytucji zewnętrznych.

- W przygotowanie dokumentu włączyły się: Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, Straż Miejska Miasta Krakowa, Wydział Architektury i Urbanistyki, Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego, Wydział Edukacji, Wydział Komunikacji Społecznej, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wydział Miejskiego Inżyniera Ruchu, Wydział Planowania Przestrzennego, Wydział ds. Przedsiębiorczości i Innowacji, Wydział ds. Turystyki, Wydział Spraw Administracyjnych, Wydział Gospodarki Komunalnej i Klimatu oraz Wydział Strategii Planowania i Monitorowania Inwestycji.
- Miejskie jednostki organizacyjne: Zarząd Transportu Publicznego w Krakowie, Zarząd Dróg Miasta Krakowa, Zarząd Budynków Komunalnych, Zarząd Zieleni Miejskiej, Zarząd Infrastruktury Sportowej w Krakowie, Klimat-Energia-Gospodarka Wodna w Krakowie.
- Miejskie instytucje kultury: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
- Uczestnicy konsultacji – przedstawiciele podmiotów kluczowych dla realizacji Wytycznych dotyczących zarządzania MŚD w Krakowie:
 - Archidiecezja Krakowska,
 - Bazylika Mariacka,
 - Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego,
 - Krakowska Kongregacja Kupańska,
 - Krakowskie Forum Kultury,
 - Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków,
 - Młodzieżowa Rada Krakowa,
 - Rada Dzielnicy I,
 - Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie,
 - Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa,
 - Staromiejskie Centrum Kultury Młodzieży,
 - Zamek Królewski na Wawelu.

Działania koordynował Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa.

e-mail: kd.umk@um.krakow.pl

www.krakowheritage.pl

Wydawca: Urząd Miasta Krakowa

Projekt graficzny, ilustracje i skład: Printomato

Druk i oprawa: KRM Druk

www.krakow.pl